

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research

Sayı/Issue 4 (Nisan/April 2021), s. 220-227.
Geliş Tarihi-Received: 20.01.2021
Kabul Tarihi-Accepted: 10.03.2021
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.865743

Efsaneler Bağlamında Türk Kültüründe Kardeşlik Olgusu

Brotherhood Phenomenon in Turkish Cultures in the Context of Legends

Sezai DEMİRTAŞ*

Öz

Şekillendiği toplumun değerlerini yaşatma ve aktarma işlevlerini üstlenen kültür, bu işlevleri yerine getirirken birtakım kaynaklardan beslenir. Sözlü kültür geleneği bu kaynaklardan biridir. Eseri olduğu toplumun düşünce dünyasına dair bilgiler taşıyan sözlü kültür ürünleri, toplumsal yapı ve değerlerin anlaşılması için oldukça önemlidir. İnsanoğlunun dünyadaki varlığıyla yaşıt olgulardan biri olan kardeşlik, aynı zamanda onun hayatta üstlendiği zorunlu roller arasında ilk sıralarda yer almaktadır. Kardeşlik, aynı aile içindeki çocukların birbirleriyle olan kan bağı ve ilişkilerini ifade eden biyolojik bir akrabalık olmasının yanı sıra sosyolojik ve kültürel bir olgudur. Çeşitli din ve inançlarda önem atfedilen kardeşlik, sahip olduğu şekillerle Türk milletinin dayanışmacı, paylaşımcı, sosyal sorumluluk bilinci yüksek, karşılıklı sevgi ve saygıya dayalı bir toplum yapısı özelliği göstermesine katkı sağlamaktadır. Nesir şeklinde, kısa ve inandırıcı olma özellikleriyle öne çıkan sözlü kültür ürünlerinden efsaneler, Türk kültüründe önemli bir yer tutan kardeşlik olgusuyla ilgili değerleri görmemize imkân sunmaktadır. Kardeşliğin Anadolu Türk efsaneleri arasında örneklem yöntemiyle seçilen metinlerden hareketle inceleneceği bu çalışma, kardeşlik ve kardeşler arasındaki ilişkilerin efsanelere hangi yönleriyle yansıdığını ortaya koyma amacının bir sonucudur.

Anahtar kelimeler: Olgu, kardeşlik, Anadolu-Türk efsaneleri.

Abstract

The culture, which undertakes the functions of living and conveying the values of the society, is fed from various sources while performing these functions. Oral culture tradition is also one of these sources. Oral cultural products, which carry information about the world of thought of the society, are very important for understanding social structure and values. Brotherhood, which is one of the same phenomenon with the existence of human beings in the world, is also among the first roles its assumes in life. Brotherhood is a sociological and cultural phenomenon as well as a biological kinship expressing the kindredness and relationships between children in the same family. Brotherhood, which has an important place in various religions and beliefs, contributes to the Turkish nation's social structure based on solidarity, sharing, mutual love and respect with its forms of brotherhood. Legends from oral cultural products, which stand out with their short and convincing features in prose form, allow us to see the values related to the phenomenon of brotherhood in Turkish culture. This study, which will examine the brotherhood, based on the texts selected by the sampling method from among Anatolian Turkish legends, is the result of the aim of revealing the aspects of the relationship between brotherhood and siblings reflected in legends.

Keywords: Phenomenon, brotherhood, Turkish legends of the Anatolian.

* Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Konya/Türkiye, e-posta: sezai.demirtas@selcuk.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8219-255X>.

Giriş

Kültür, toplumsal gelişme sürecinde üretilen maddi-manevi değerler ile bunları üretme ve sonraki nesillere aktarmada kullanılan araçlar bütünüdür (Türkçe Sözlük 1988: 1436). Kısaca, insanoğlunun yaşarken öğrendikleriyle öğrenirken yaşadıkları arasında edindiği kazanımlar olarak ifade edebileceğimiz kültür, yoğun ve katmanlı bir yapıya sahip olması yanında şekillendiği toplumun değerlerini yaşatma ve aktarma görevlerini üstlenmiş bir gelenek taşıyıcısıdır. Gelenek taşıyıcılığı işlevini yerine getirirken kültürün beslendiği birtakım kaynaklar vardır. İşte bu kaynaklardan birisi de sözlü kültür geleneğidir. Destan, masal, halk hikâyesi, efsane ve fıkra gibi anlatmaya dayalı sözlü kültür geleneği ürünleri; ortaya çıktığı toplumun düşünce dünyasına dair bilgiler taşır. Bu bilgiler söz konusu ürünlerin sahiplerini yani onları ortaya koyan toplumsal yapıyı ve değerlerini anlamak ve anlamlandırmak için oldukça önemlidir. İnsanın dünyadaki varlığıyla yaşıt olgulardan birisi olan kardeşlik, bu toplumsal değerler arasındadır. Farklı din ve kültürlerde çeşitli şekillerde algılanan kardeşlik olgusu, sözlü kültür geleneğinin anlatmaya dayalı türlerinde de kendini göstermektedir. Bu çalışma, biyolojik kardeşlik olgusunun Türk kültüründeki yerini Anadolu Türk efsaneleri arasından seçilen metinlerden hareketle inceleme çabasının bir ürünüdür.

Kardeş Kavramı ve Kardeşler Arası İlişkiler

İnsanoğlu hayatta çeşitli roller üstlenmiş veya üstlenmek zorunda kalmış bir varlıktır. Bir ailenin çocuğu olmak insanının hayatta üstleneceği rollerin başlangıcı olup tercihten ziyade bir zorunluluktur. İnsanın mensubu olacağı aileyi seçme yoksunluğu aynı zamanda anne ve babasını seçme tercihinin de olmaması anlamına geldiğinden aile ilişkilerine dayalı zorunlu rollerin temelinde yer almaktadır. Aileye dayalı bu zorunlu rollerden birisi de kardeşliktir. *Dîvânü Lugâti't-Türk'*te, "... aynı karından olan iki çocuğa karındaş denir..." (Kâşgarlı Mahmud 2014: 175) şeklinde görülen kardeş kavramı, *Türkçe Sözlük'*te, "Aynı anne babadan doğmuş veya anne babalarından biri aynı olan çocukların birbirine göre adı" (1988: 1214) şeklini alarak bir anlam genişlemesine uğramıştır. Kardeşlerin arasındaki bağı ifade etmek için kullanılan kardeşlik kavramı ise genel olarak aynı anne-babadan ya da aynı anne veya aynı babadan doğan en yakın kan akrabalığı biçimi olarak tanımlanmaktadır (Emiroğlu ve Aydın 2003: 457).

Kardeşlik, bireyin en uzun süreli ilişkilerinden biri olduğundan kardeşler arasında yaşanan olumlu veya olumsuz etkileşimler onların karakterlerinin oluşmasında oldukça etkilidir. Kardeşlerin çoğunlukla aynı mekânda birlikte yaşadıkları, insan hayatının kritik dönemlerinden çocukluk ve ergenliği birlikte geçirdikleri düşünüldüğünde, bireyin kişiliğinin ve karakter yapısının oluşmasında kardeşler arası etkileşimin önemi daha iyi anlaşılacaktır (Yıldız 2020: 77). Kardeşlikle ilgili araştırmalar kardeşler arasında duygusal bir bağlanmanın olduğunu, çocuğun anne ve babadan çok kardeşiyle vakit geçirdiğini, kıskançlık, saldırganlık gibi olumsuz duyguların olumlu duygulardan daha az yaşandığını belirtmektedir (Şipal vd. 2012: 57). Birbirleri için hem model oluşturan hem de dış çevre ile etkileşimlerin gerçekleşmesi, sevgi, saygı ve güven duygularının paylaşımı için uygun bir ortam sağlayan kardeşler (Yiğen 2005: 2) yıllar geçtikçe birbirlerinin arkadaşı, koruyucusu, sırdaşı, rakibi hatta düşmanı bile olmaktadırlar. Kardeşler arası ilişkilerde "Kardeş, kardeşin ne olduğunu, ne öldüğünü ister." atasözünün de ifade ettiği gibi sevgi ve dayanışma kadar bazen kıskançlık, çekememezlik, haset ve kin duygularının da öne çıkması mümkündür (Yıldız 2020: 78-79).

Aynı aile içindeki çocukların birbiriyle olan kan bağı veya sıhrî bağını ve birbirleriyle ilişkisini ifade eden kardeş sözü, biyolojik olduğu kadar, sosyolojik ve kültürel bir olguyu da ifade etmektedir. Öz-üvey kardeş, erkek-kız kardeş aynı aile içinde

yetişen çocukların birbirine yakınlık durumunu ifade eden kavramlar iken kan kardeşliği, süt kardeşliği, ahiret kardeşliği, din kardeşliği, kirvelik, dil-tarih ve kültür kardeşliği gibi kavramlar kardeşliğin dinî, sosyal ve kültürel boyutlarını açıklayan ifade şekilleridir (Ekici 2019: 488-490). Öyle ki bu kardeşlik şekillerinden biri olan ve ahiret kardeşliği yanında dünya kardeşi, yol kardeşi, can yoldaşlığı gibi adlarla da ifade edilen musahiplikte; musahiplerin dünya ve ahiret kardeşliğini kabul edip birbirlerinin günah ve sevaplarından bile sorumlu tutulduğu farklı bir kardeşlik anlayışıyla karşılaşılmaktadır (Irmak ve Hamarat 2018: 218-219).

İnsanın hayattaki ailevi bağlarından biri olan kardeşliğe, farklı din ve inançlarda da önem atfedilmiştir. Yahudilikte kardeşlik, soy kardeşliği anlayışına dayalıdır. Öyle ki soy kardeşliğiyle ilgili her husus din kardeşliğini, din kardeşliğiyle ilgili her husus da aynı zamanda soy kardeşliğini yansıtmaktadır. Kardeşliğin temelde iman esasına dayandığı Hristiyanlıkta kardeşliği misyoner amaçları doğrultusunda kullanan bir anlayışla karşılaşılmaktadır. Misyoner amaçlarını gerçekleştirme amacıyla Hristiyan olmayanlara kardeşlik çerçevesinde yaklaşan Hristiyanların, hedeflerine ulaşamadıkları zamanlarda bu anlayışa zıt bir şekilde insanlara düşmanca yaklaşıp Haçlı seferlerine giriştikleri görülmektedir (Yeşilyurt 2012: 193-195). İslamiyet'te ise insanlığın ilk atası Hz. Âdem'e dayalı genel anlamdaki insani kardeşliğin yanında, aynı anne babadan gelen kan kardeşliği ve İslam inancı mensuplarının inanç birliğine dayalı din kardeşliği söz konusudur (Şahan 2015: 137).

Kardeşliğin Türk kültüründeki yeri ve önemine dair Orhun Abideleri'nde karşımıza çıkan "... Küçük kardeşim Kül Tigin vefat etti. Kendim düşünceye daldım. Görür gözüm görmez gibi, bilir aklım bilmez gibi oldu..." (Ergin 2005: 27) şeklindeki ifadeler; kardeşini kaybetmenin acısını, onun ölümünden sonra diktirdiği yazıtlara kazıtan Bilge Kağan'ın hislerini yansıtmının yanında Türk kültüründe kardeşliğe verilen değeri gösteren tarihî bir kayıt durumundadır. Ayrıca, Oğuz Han'ın ölümünden sonra yerine geçen Gün Han'a da vezirlik yapan İrkıl Hoca'nın Gün Han'a söylediği nasihat mahiyetindeki şu sözleri aile üyeleri ve kardeşler arasındaki uyumlu ve dengeli ilişkilerin sağlıklı aile ve devletler meydana getireceği gerçeğini vurgulamaktadır: "116 yıl hakanlık yapan Oğuz Han kılıç çaldı, yurtlar aldı. En sonunda aldığı ülkeleri sizin elinize verdiği siz altı kardeş ve sizden türeyecek olan çocuklar hep bir ağız olur aranızda iyi geçinecek olursanız bu ülkelerin hepsi sizin elinizde kalır. Eğer aranızda anlaşmazlık çıkarsa atanızdan kalan yurtlar bile elinizden çıkar, malınız gibi canınız da elinizden gider." (Çimen 2008: 175).

Kardeşler arasındaki ilişkilerin sevgi, saygı, vefa gibi değerlere bağlı olmasının yanında bir sosyal müessesenin hak ve sorumlulukları ile de karşımıza çıktığı *Dede Korkut Kitabı*'nda, ağabeyi Kıyan Selçuk'un Tepegöz tarafından öldürüldüğünü öğrenen Basat'ın söylediği "Karşı yatan kara tağum yükseği kartaş, akındılı görklü suyumun taşkunı kardaş, güçlü bilüm kuvveti, karangulu gözlerimün aydını kardaş" mısraları ile kardeşinin Alınça Kalası'nda esir olduğunu öğrenen Segrek'in "Kardaşım sağ imiş kayurmazam, kardaşsuz Oğuz'da turmazam, karangulu gözüm aydını kardaş" mısraları Oğuz Türklerinin hayatında kardeş sevgisi ve kardeşliğe verilen değerlerin göstergesi niteliğindedir (Oğuz 1997: 145). Bir toplumda kardeşlik duygusunun hâkim oluşu ve herkesçe kabullenilmesi o toplumda sevgi, huzur ve barışın egemen olduğunu gösterir (Yeşilyurt 2012: 6). Türk toplumu da söz konusu kardeşlik şekilleriyle dayanışmacı, paylaşımcı, sosyal sorumluluk bilinci yüksek, karşılıklı sevgi ve saygıya dayalı toplumsal bir yapı özelliği sergilemektedir (Dursun 2016: 143).

Sözlü kültür geleneği ürünlerinden olan anlatmalardaki kardeşlik ve kardeşler arası ilişkiler üzerine çalışmalar yapılmıştır. Makale, bildiri veya tez düzeyindeki bu

çalışmalarda, kardeşlik olgusu Türk masalları (Demirkıran 2019) yanında özellikle Türk destanlarındaki farklı boyutlarıyla ele alınmıştır (Özcan 2013, Kaplan 2017, Ekici 2019). Çalışmamızda ise söz konusu olgu, Anadolu Türk efsaneleri bağlamında değerlendirilecektir.

Efsaneler ve Kardeşlik

Nesir şeklinde ve inandırıcı olma özellikleriyle öne çıkan efsanelerin kısa olmasına rağmen yoğun bir anlatıma sahip olması, günlük yaşama ve insana dair birçok unsurun içerisinde kendine yer bulabilmesiyle ilgilidir. Bu durum Türk kültüründe önemli bir yer tutan kardeşlik olgusu için de geçerli olup kardeşlikle ilgili değerleri efsanelerde görmemize imkân sağlamaktadır. Kardeşliğin efsane metinlerinden hareketle ele alınacağı bu başlık, aralarında biyolojik kardeşlik bağı bulunan kişilerin birbiriyle ilişkileri üzerine şekillenen alt başlıklardan oluşmaktadır.

Kardeşlik, kardeşinin durumunu hissetmek ve ihtiyacı olduğunda onun yardımına koşmaktır:

Sözlükte “Sezmek, farkına varmak, anlamak” (Türkçe Sözlük 1988: 999) şeklinde ifade edilen hissetmek eylemi, kişinin bir olay veya durum karşısında yaşananları ya da yaşanacakları sezgisel olarak fark etmesidir. Halk tabiriyle “içime doğdu” şeklinde ifade edilen bu hâl, bir kimsenin sevdiklerinin içinde buldukları iyi veya kötü durumların o kişiye malum olmasıdır. Isparta’da anlatılan bir efsanede bu malum olma durumu görülmektedir. Anlatıldığına göre; Hacı Aziz’in hacda bulunan kardeşinin canı helva yemek ister. Kardeşinin bu isteğini hisseden Aziz, yengesine helva yaptırır. Yapılan helvayı bir tabağa koydurur ve göz açıp kapayınca kadar götürüp kardeşine verir (Göde 2010: 377).

Hacı Aziz’in hac ibadeti için kutsal topraklarda bulunan kardeşinin canı helva isteyince manevi olarak bunu hissettiği ve kardeşine götürdüğü bu efsane, durumdan haberdar olma ve bu doğrultuda hareket etme olayı üzerine kurulmuştur. Keramete dayalı bu olay, kişinin kısa bir sürede uzak mesafeleri kat ederek mekânlar arasında gidip gelebildiği sıra dışı bir yolculuk şekli olarak tanımlanan tayyimekândır (Demirtaş 2018a: 131). Söz konusu efsanede abinin kardeşinin durumundan haberdar olma şekli de bir olağanüstülük göstermektedir. Çünkü haberdar olan kişi sıradan biri değil, keramet sahibi bir velidir. Kardeşin içinden geçeni hissetme veya içinde bulunduğu durumdan haberdar olma -bu efsanede olduğu gibi- sadece olumlu şartlar için geçerli değildir. Kötü durumlar da hayatın bir gerçeği olarak insanın karşısına çıkmaktadır. Manisa ve Ordu’da anlatılan efsanelerde, kardeşin zor durumdaki kardeşinin yardımına koştuğu görülür.

Kurtuluş Savaşı yıllarında askere çağrılan kardeşlerden küçüğü giderken abisi “Başın sıkışınca benden yardım iste...” diyerek kardeşine tembihte bulunur. Askerde olan küçük kardeş, cephede düşmanla savaşırken düşmanın bunları sıkıştırdığı bir anda “Okçu Dede yetiş!” diyerek abisinden yardım ister. O sırada köyünde harman savuran Okçu Dede, kardeşinin sesini -manevi olarak- işitir işitmez elindeki yabayı sallaya sallaya cepheye gider ve onları içerisinde buldukları zor durumdan kurtarır (Alpaslan 2006: 80). Diğer efsanede ise Hasan Efendi’nin balıkçılıkla uğraşan kardeşi bir gece balık avlamak için denize açılır. Fırtınaya yakalanan kardeşin kayığı devrilir. Bu durum gece uyurken Hasan Efendi’ye malum olur. Göz açıp kapayınca kadar kardeşinin yanına varan Hasan Efendi, onu boğulmaktan kurtarıp kıyıya çıkarır (Demir 2013a: 146).

Kardeşlerinin zor durumda olduğunu hisseden veya onların yardım çağrısıyla durumdan haberdar olan kardeşlerin önceki efsanede olduğu gibi tayyimekân yaparak kardeşlerine yardıma gittikleri görülmektedir. Okçu Dede ve Hasan Efendi’nin kardeşlerinin içinde buldukları durumdan haberdar olduktan sonra harekete geçerek

onların hayatlarını kurtarmaları, kardeşliğin hissetmenin de ötesinde kardeşinin zor anında yardımına koşmak olduğunu bizlere göstermektedir.

Kardeşlik, kardeşinin iyiliğini düşünmektir:

İyilik, hiçbir karşılık beklemeden sergilenen bir davranış şeklidir. İnsanın bir başka insanı veya canlıyı karşılıksız şekilde sevmesi ve iyilikte bulunması, insani erdemlerden biridir. Bu erdeme sahip bir kişinin elinden geldiğince insanlara yardım etme amacıyla hareket edeceği göz önünde bulundurulduğunda, kendi kanından olan kardeşi için bunun çok daha fazlasını yapabileceği daha kolay anlaşılabilir. Kardeş, kardeşinin iyiliğini ister ve onun iyiliği için elinden gelen desteği sağlar. Iğdır’da anlatılan bir efsanede, kardeşlerin birbirlerinin iyiliğini düşünerek hareket ettikleri görülmektedir.

Anlatıldığına göre; Halil ve İbrahim adlarında iki kardeş vardır. Büyük kardeş Halil iki çocuk sahibiyken küçüğü İbrahim evlilik için hazırlık yapmaktadır. Her yıl tarlalarını birlikte ekip biçen kardeşler, sonbaharda buğdaylarını bölüşürler. Yakında evlenecek olan kardeşinin zor durumda kalmamasını isteyen Halil, kendi payına düşen buğdayın yarısını İbrahim görmeden onun ambarına doldurur. İbrahim de abisinin çocuklarına bakmak zorunda olduğunu düşünerek kendi ambarındaki buğdayın yarısını ağabeyi görmeden onun ambarına taşır. Ertesi gün ambara giden kardeşler, ambarın kendi paylarına düşen buğdayın on katı kadar buğdayla dolu olduğunu görürler. İki kardeşin birbirlerine gösterdikleri cömertlik Allah’ın hoşuna gitmiş ve mahsulleri bereketlenmiştir (Demir 2013b: 114-115).

Kanundan, canından bir parça olan kardeşinin iyiliğini istemenin maddi kazançlardan çok daha önemli olduğu mesajını veren bu efsanede, kendi yerine sevdiklerini önceleyen bir davranış modelinin ödüllendirilmesi söz konusudur. İhtiyacı olduğu hâlde kardeşini düşünen bir anlayışın ön planda olması, aynı zamanda insanın sahip olması gereken erdemlerden paylaşımcılık ve iyilikseverliğin bir örneği niteliğindedir.

Kardeşlik, kardeşiyle aynı kaderi paylaşmaktır:

Daha önce de bahsedildiği üzere insanın dünyaya geleceği aileyi, anne, baba ve kardeşlerini seçme hakkının olmaması, kaderle alakalıdır. İnsan karşılaştığı olumlu ve olumsuz şartlar içerisinde hayatını sürdürürken aynı zamanda kaderini de yaşamaktadır ve bu süreçte yanında olan kişilerle kader ortaklığı söz konusudur. Küçük yaşta annelerini kaybeden çocukların üvey anne yanında yaşamak zorunda kalmaları, maddi durumu yerinde olan bir ailede yetişen çocukların refah içinde yaşarken fakir bir ailede büyüyen çocukların zorlu hayat şartlarında yaşam mücadelesi vermeleri vb. durumlar bahsedilen kader ortaklığının örneklerindedir. Erzincan ve Muğla’da anlatılan efsaneler, kader ortağı kardeşlerin yaşadığı olaylar etrafında şekillenen metinlerdir.

Anlatıldığına göre; Ermenilerin işgaline uğrayan köydeki zulümlere dayanamayan beş kız kardeş, köyden kaçmaya karar verirler. Köyden kaçmayı başaran kızlar Kızıldağ’ın eteklerinde bir yere gelirler. Kızların köyden kaçtıklarını fark eden Ermeniler hemen peşlerine takılırlar. Kaçmaktan yorgun düşen ve daha ileriye gidemeyeceklerini anlayan kızlar, Ermenilerin eline geçmemek için el ele tutarak çember şeklinde oturup “Allah’ım bizi taş kes bu adamlara bırakma!” diye dua ederler. Allah’ın bu kızların dualarını kabul etmesi neticesinde kızlar taş kesilirler (Kavcar ve Yardımcı 1988: 176).

Annelerinin ölümünden sonra üvey annelerinin zulmüne maruz kalan çocukların kader ortaklığını anlatan efsanede ise dört beş çocuklu bir ailenin anneleri vefat edince baba tekrar evlenir. Üvey anne çocuklara bakmaz, onlara yemek vermez. Bir gün yumurta yemek isteyen çocuklar, yağ küpünden yağ almaya çalıştıkları sırada küp devrilir ve

kırılır. Bu durum karşısında zalim üvey annelerinden çok korkan çocuklar “Allah’ım bizi kuş et, Allah’ım bizi kuş et!” diyerek dua etmeye başlarlar. Allah onların dualarını kabul eder ve kumru kuşuna dönüştürür (Önal 2013: 98).

Zulme maruz kalmaları sebebiyle taşa ve kuşa dönüşmeyi dileyen kardeşlerin, duaları sonucunda içinde buldukları zor durumdan kurtarıldıkları efsaneler; yaşamak zorunda kaldıkları hayatın bir parçasıdır. Aynı kaderi paylaşmak durumunda olan kardeşlerin yaşamları boyunca devam eden kader ortaklıkları aynı sona maruz kalmalarında da değişmemiş ve birliktelikleri devam etmiştir.

Kardeşlik, kardeşiyle rekabet içinde olmak bazen de onu kıskanmaktır:

İnsanoğlunun hayatı her zaman mücadelelerle geçen bir süreçtir. Bu süreç içerisinde varlığını sürdürmek isteyen insan, kendini bir rekabet ortamında bulur. Herhangi bir konuda en iyi olmaya çalışmak ve bunun için mücadele etmek şeklinde tanımlayabileceğimiz rekabet; özelde kişilerin, genelde ise toplumların gelişmesine önemli katkılar sağlayan bir itici güçtür. Burada göz önünde bulundurulması gereken en önemli husus, rekabetin şahıslar üzerinden değil ortaya konulan iş veya hizmet üzerinde yaşanması ve rekabet içerisinde olanların kıskançlık duygusuyla değil de imrenme ile rakiplerine bakmalarıdır. Rekabet ve kıskançlık çoğu zaman birbirine karışan, birinin olduğu yerde diğerinin de kendine yer bulduğu olgulardır. Hayatın bir parçası olan rekabet ve kıskançlık, efsanelerde de karşımıza çıkmaktadır. Adana ve Iğdır’da anlatılan efsaneler, bu iki duygunun kardeşler arasında olaylar yaşanmasına sebep olmasıyla ilgilidir.

Anlatıldığına göre; Ali Dede ve Çoban Dede adlarındaki iki kardeş veliden biri, dağda yaşayıp geçimini çobanlıkla temin ederken diğeri şehirde oturur ve ayakkabıcılık mesleğini icra eder. Bir gün koyunları sağdıktan sonra mendilin içine süt dolduran Çoban Dede, şehirdeki kardeşini ziyarete gelir. Mendildeki sütü ağaca asan Çoban Dede, kardeşi Ali Dede’nin bir kadın müşterisinin ayakkabı ölçüsünü aldığını görür. Ölçü alındığı sırada kadının topuklarını gören Çoban Dede’nin ağacın dalına astığı mendilindeki süt damlamaya başlar. Bu durumu gören Ali Dede kardeşine dönüp “Sen git dağda çobanlığına devam et, dağda koyunların içinde erişmek kolay, zor olan şehirde insan içinde erişmektir.” diyerek kardeşini ikaz eder (Çağınlar 1994: 172).

Nefsine hâkim olduğunu düşünen veli kardeşlerin birbirleri üzerinde üstünlük kurma mücadelesine sahne olan bu efsanede; kendinin (dağdaki velinin) kardeşinden (şehirdeki veliden) manevi derece bakımından daha üstün olduğunu düşünen veli, bencilliğinin ve büyülenme duygusunun bedelini hatasıyla yüzleşerek ödemektedir (Demirtaş 2018b: 130-132). Açıktan olmasa da örtük bir rekabetin görülebildiği bu durum, kardeşler arasında keramete dayalı bir güç mücadelesi niteliği göstermektedir.

Kardeşler arasındaki mücadelenin kıskançlığa hatta kardeşin kardeşe beddua etmesine kadar vardığı diğer efsanede ise birlikte dolaşıp evlerinin odun ihtiyacını karşılayan iki kız kardeş vardır. Bir gün evlerine odun götürmek için ormana giden kızlar, odunları hazırlayıp bağlarlar. Odunları yüklenme zamanı gelince kardeşlerin büyüğü “Bacım, kurbanın olayım, gel şu yükü benim sırtıma yükleyiver.” diyerek kardeşinden yardım ister. Kardeşi ablasının sırtına odunları yüklediği gibi “Ben senin hizmetçin değilim ki kaldırayım. Kocaya gitmekte benden çabuk davranırsın da bir çöpü mü sırtına yükleyemezsin.” cevabını verir. Bunun üzerine kavgaya tutuşan iki kardeş dövüşmekten yorgun düşmelerine rağmen birbirlerine beddua etmekten geri kalmazlar. “Allah seni öyle bir dağ etsin ki yaz kış üstünden kar eksik olmasın.”, “Sen de öyle bir dağ olasın ki başından yılan çıkan eksik olmasın.” Bedduaları kabul olan kızlardan büyüğü Büyük Ağrı, küçüğü Küçük Ağrı dağlarına dönüşür (Sakaoğlu 2004: 58-59).

Kardeşler arasında sevgi, saygı, şefkat, dayanışma ve güven duygularının yanı sıra zaman zaman kıskançlık, çekememezlik, kin ve nefret duyguları da gelişebilir. Özellikle kardeş şiddetinin temel nedenlerinden biri olan kıskançlık, insan hayatında sıkça yaşanan ve tüm insani ilişkilerde karşımıza çıkan bir duygudur. Kıskançlık, insanoğlunun en doğal ve evrensel duygularından biridir. Hatta Hâbil-Kâbil kıssası, insanlığın, başlangıçtan beri bu duyguya sahip olduğunu göstermektedir. (Yıldız 2020: 81-82). Kardeşler arasındaki rekabetin kontrolden çıkarak kıskançlığa dönüştüğü bu efsanede, birbirlerinin iyiliğini düşünmesi gereken kardeşlerin aksi yönde davranarak kötülüklerini istedikleri ve birbirlerine beddua ettikleri bir durum yaşanmaktadır.

Sonuç

Kan bağına dayalı kardeşlik olgusunun Anadolu-Türk efsaneleri arasından seçilen metinler bağlamında ele alındığı bu çalışmada; kardeşler arası ilişkilerin olumlu ve olumsuz yönleri efsanelerdeki yansımalarıyla ortaya konulmuştur. Söz konusu efsaneler incelendiğinde; sevgi, saygı, iyi niyet, yardımlaşma yanında kıskançlık ve geçimsizliğin kardeşler arası ilişkilerde kendini gösterdiği, kardeşler arası rekabetin erkeklerde birbirine üstünlük gösterme niteliğinde iken kızlar arasında kıskançlığa dayalı bir geçimsizlik şeklinde dışa vurulduğu söylenebilir. Ayrıca erkek kardeşler arasındaki ilişkilerde, kardeşlerden biri veya ikisinin veli zatlar olması ve bu kişilere toplum nazarında bir değer atfedilmesi, efsanelerde de kendini göstermiş bunların arasındaki ilişkilerde keramet ön plana çıkmıştır.

İnsanlar arasındaki ailevi bağlardan biri olan kardeşlik ve bu bağla birbirine bağlanan kardeşler arasındaki ilişkiler, gündelik hayatta olduğu gibi efsanelerde de kendine yer bulmuştur. Kardeşlerin birbirlerinin durumundan haberdar olması, birbirlerine destek ve yardımcı olmaları, birbirlerinin iyiliğini isteyip sahip olduklarını paylaşmaları gibi olumlu davranışlar yanında aynı talihsizlikleri yaşamak zorunda kalmaları, zaman zaman aralarında rekabetin yaşanması ve bazen bu rekabetin ölçüsünü kaçırarak birbirlerini kıskanmaları hatta daha ileri giderek birbirlerinin kötülüklerini isteyebilmeleri gibi olumsuzluklarla efsanelerde karşılaşmaktadır. Bu durum, sözlü kültür geleneğinin bireysel ve toplumsal değerlerden tamamen kopuk kurgusal metinlerden oluşmadığını, aksine insan ve toplum hayatından azami ölçüde beslendiğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Kaynakça

- Alpaslan, İsmet (2006). *Demirci Efsaneleri*. İzmir: Özlem Matbaacılık.
- Çağınlar, Zekiye (1994). *Adana Yöresi Yatır-Ziyaret ve Ocaklarla Bunlara Bağlı Anlatılan Efsaneler*. Adana: Çukurova Üniversitesi, SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Çimen, Latife Kabaklı (2008). *Türk Töresinde Kadın ve Aile*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Demir, Necati (2013a). *Türk Efsaneleri Cilt 1*. Ankara: Edge Akademi Yayınları.
- Demir, Necati (2013b). *Türk Efsaneleri Cilt 2*. Ankara: Edge Akademi Yayınları.
- Demirkıran, Hilal (2019). *Türk Masallarında Kardeş İlişkileri*. Mersin: Çağ Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Demirtaş, Sezai (2018a). Ermenek Çevresinde Anlatılan "Aksakal" Adlı Efsaneden Hareketle Anadolu Türk Efsanelerinde Tayyimekân Motifi. *Ermenek Araştırmaları II* (ed. Hüseyin Muşmal-vd.) Konya: Palet Yayınları, 131-140.

- Demirtaş, Sezai (2018b). Hediye ve Hediyeleşme Kavramlarından Hareketle Veliler Etrafında Anlatılan Efsaneler Üzerine Bazı Tespitler, 9. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri-Gelenek Görenek ve İnançlar, 20-23 Kasım 2017, Ankara: Kültür Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Dursun, Aysun (2016). *Türk Halk Hukuku*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Ekici, Metin (2019). Türk Kültüründe Kardeşlik Kavramı ve Halk Anlatmalarında Kardeşlik. *Toroslardan Tanrı Dağlarına Türk Halk Biliminin Ulu Çınarı Prof. Dr. Ali Berat Alptekin Armağanı* (ed. Esmâ Şimşek-vd.) Konya: Kömen Yayınları, 487-494.
- Emiroğlu, Kudret ve Aydın, Suavi (2003). *Antropoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Ergin, Muharrem (2005). *Orhun Abideleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Göde, Halil Altay (2010). *Isparta Efsaneleri*. Isparta: Fakülte Kitabevi.
- Irmak, Yılmaz ve Hamarat, Handan (2018). Bingöl Aleviliğinde Dedelik Musahiplik Düşkünlük ve Cem. *Bingöl Üniversitesi SBE Dergisi*, 8(15), 211-232.
- Kaplan, Haktan (2017). *Türk Dünyası Destanlarında Kardeş ve Kardeşlik*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Kâşgarlı Mahmud (2014). *Dîvânu Lugâti't-Türk (Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin)* (haz. Ahmet Bican Ercilasun-Ziyat Akkoyunlu). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kavcar, Cahit ve Yardımcı, Mehmet (1988). *Efsanelerimiz-İnönü Üniversitesi Efsane Derleme Yarışması*. Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınları.
- Oğuz, M. Öcal (1997). Manas Destanı ve Dede Korkut Kitabı'nda Kardeşler Arası İlişkiler. *Manas 1000 Bişkek Bildirileri*, 26-31 Ağustos 1995. Ankara: AKM Yayınları, 139-145.
- Önal, Mehmet Naci (2013). *Muğla Efsaneleri (Araştırma-İnceleme)*. Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Yayınları.
- Özcan, Derya (2013). Türk Destanlarında Kardeşlik Üzerine Bir Değerlendirme: Şakir-Şakirat ve Segrek-Eğrek Örneği. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (6)2, 123-130.
- Sakaoğlu, Saim (2004). *101 Anadolu Efsanesi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Şahan, Ramazan (2015). İslam'ın Kardeşlik Anlayışı: Bir Vücutun Organları. *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi*, (1)1, 113-140.
- Şipal, R. Fırat-vd. (2012). Okul Öncesi Dönemde Aralarında Yaş Farkı Olan ve İkiz Kardeşler Arasındaki Kıskançlığın Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi. *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi*, (3)5, 55-68.
- Türkçe Sözlük 1-2* (1988), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yeşilyurt, Muhammet (2012). *Yahudilikte ve Hıristiyanlıkta Kardeşlik Anlayışı*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Yıldız, İbrahim (2020). Kur'ân'da Kardeş Şiddeti: Hâbil-Kâbil ve Hz. Yûsuf Kıssalarına Psikolojik Bir Bakış. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, (24)1, 73-95.
- Yiğen, Emel (2005). *Zonguldak İl Merkezinde Yuveya Giden 3-6 Yaş Grubu Çocuklarda Kardeş Kıskançlığının Değerlendirilmesi*. Zonguldak: Zonguldak Karaelmas Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

